

DET DUALE SUBJEKT – HUMANIORA PÅ NY

af
Torben Knap

1. Tingenes tilstand!

Per Aage Brandt rettede for sytten år siden i artiklen "Hvad er (der i vejen med) Humaniora? Forslag til reorganisering af humanistisk videnskab og dens institutioner" (Brandt 1997) en sønderlemmende kritik mod de erkendelsesmæssige tilstande på de humanistiske fakulteter i Danmark. Han indleder teksten således:

Humaniora er et erkendelsesområde, og humanister er folk, som er aktive på dette område. Interessen for området er voksende, men tilgangen af aktive synes hverken motiveret af en tiltrækkende ny erkendelse eller af samværsformer, der gør humanistiske studier særlig attraktive. Det er måske især udsigten til at undslippe teknologiens glansløse miljøer og i stedet finde en plads i kommunikationens solskinsverden, der foresvæver de uddannelsessøgende; måske kan man endda blive kritiker eller kulturjournalist, hvis man strenger sig an – glans må der til, denne faktor har altid været vigtig, og det er i dag kun "medierne", der lyser for alvor: humaniora er måske i dag rent faktisk et *opinionsværksted* snarere end et erkendelsesfelt. Hvad erkendelsen angår, synes udviklingen negativ: gamle teorier falder til jorden af egen vægt, uden at nye tager deres plads; feltet ligner mest af alt en auktion på et falleret skibsværk. (1997: 29)

Det var krasse sager fra en spids pen. Til moro og genkendelse for mange, men til forargelse for de fleste. I særlig grad blev en del universitetsansatte forskere vrede. Når man nu med sit kæreste projekt endelig havde fået en plads i solen – dvs. fast månedsløn –, skulle denne her århusiprofessor ikke komme og sige, at det hele ikke var noget værd alligevel. Man betragtede det som en krigserklæring, som man måtte forsvare sig imod – i stedet for at høre efter argumenterne, som fulgte. De bemeldte 'gamle teorier' havde man nemlig brugt så mange år på at forstå, at man ikke bare kunne forkaste dem uden dermed at stå tilbage med ingenting at applicere med i rækken af analyser, der skulle appliceres på – og således være ude af stand til at opfylde sin publikationskvote. Så Brandts kritik fik ingen praktisk betydning; den blev overhørt. Og tingenes tilstand har ikke forandret sig synderligt i den tid, der er gået siden. De studerende er blot blevet endnu mere medieglade end dengang, for enhver er blevet skribent et sted i cyberspace, i blogosfæren, og 'debattør' er blevet en stillingsbetegnelse, man opnår, når man har tilstrækkelig mange virtuelle læsere. Men det kan man vel næppe klandre de uddannelsessøgende for; de følger blot efter, hvad der bliver tilbudt, og en plads i solen er ikke det værste.

Brandt spurgte i virkeligheden til noget vigtigt: var nogen overhovedet mere klar over, hvad formålet med *humaniora* var? Set i et overordnet perspektiv så det nemlig ud til, at målet blot var at beskrive så meget som muligt af menneskenes verden, historisk og kontemporært, fra den ene kultur til den anden, fra det ene individ til det næste, i singulariteter og som forskelsbestemt. Den ene dråbe efter den anden i 'Historiens udtømmelige Flodstrøm' måtte analyseres og på hermeneutisk vis forstås. Flodlignelsen slutter således:

Til sidst kan der tegnes et kort over Historiens Rio Grande. Bevillinger kan søges til udforskning af studier i dybden eller bredden af mindre kendte egne. Spørgsmålet er, hvad kortet

egentlig forestiller, og hvad vi skal med det – udover at hænge det op på en væg, der trænger til dekoration. (1997: 30)

Altså en kritik af den praksis, hvormed en forsker kan hævde en eksistensberettigelse for sit projekt, alene med en henvisning til, at ingen har forsket i netop dette emne før. Find en udforsket forfatter, find en tv-serie, der endnu ikke beskrevet, find en niche! Hvorfor forsker du i det, du gør? Fordi det ikke er gjort før!

I stedet for denne kortlægning af alle varianter af og forskelle i menneskelig betydningsproduktion gennem tider og steder foreslår Brandt, at det egentlig væsentlige er de store ligheder (i modsætning til forskelle), som er bemærkelsesværdige. Hvor lidt mennesket i realiteten har forandret sig over tid til trods for de nye (og i en accelererende grad nye) kulturelle former, det har udfoldet sig i.

Vi kan jo til eksempel sagtens genkende Shakespeares karakterer, selvom de blev konciperet for over fire hundrede år siden. Ligeledes forstår vi kulturer, som er geografisk fjerne fra vor egen, det skal man blot konsultere en Claude Lévi-Strauss for at erkende.

En formalistisk tilgang til feltet ville kunne forklare det dynamiske forhold, der eksisterer mellem det synkrone og det diakrone i menneskelivets historie. Hvad er det, der hos mennesket forbliver konstant til trods for tidernes skiften, og hvordan virker denne konstans ind på kulturens forandringer, når den forandrer sig? Og forandrer denne konstans sig som en konsekvens af kulturudviklingen – på længere sigt? Brandt slår til lyd for, at man bestræber sig på at rette søgelyset mod en erkendelse af, hvad mennesket er, som subjekt, som psyke, som sjæl, eller hvordan fænomenet nu end skal benævnes, som nødvendigvis jo er *humanioras sine qua non*. Som en Saussure, der viste, at det var nødvendigt at udgrunde sprogets synkrone dimension som forudsætning for at forstå dets diakrone dimension – og omvendt. *Humaniora* ville tjene ganske betragte-

ligt ved et fælles projekt om at lade den synkrone forskning af det menneskelige subjekt højne udbyttet af den diakrone forskning, ligesom – omvendt – den diakrone forskning da ville virke højnende på den synkrone. I en sådan dialektisk bevægelse ville man kunne nå kvalitativt videre i forståelsen af humanioras objekt. Uden et sådant overordnet mål ville humaniora på den anden side blot forfalde til udforskning af "egennavne og anektdoter" (1997: 29).

Og det gjorde humaniora så, kunne man fristes til at sige! Intet nyt under solskinet.

Hvad Brandt imidlertid ikke kunne forudse, men kun ane konturerne af, var i hvor høj grad de humanistiske studier – udover blot at ville ignorere denne opfordring til målrettede og bevidste studier – har bevæget sig i en retning, der fuldstændig blokerer muligheden for at udgrunde gåden om mennesket. Udover på Center for Semiotik (som Brandt i sin tid selv grundlagde) og ganske få andre steder med et "scientistisk" tilsnit, er forskellige variationer af poststrukturalismen indvandret som fast paradigme, der ikke står til diskussion. Socialkonstruktivismen, diskursrelativismen og dermed kulturalismen¹ er blevet gjort til uigennemtrængelige bastioner af religiøs karakter. Og deres udøvers hovedinteresse består i at vise, hvem der bliver udsat for uretfærdigheder, hvem der undertrykkes, og hvem der ikke stilles lige med en henvisning til, hvorledes *Diskursen* behandler og former dem (og os). Humaniora udgør derved for alvor i dag det 'opinionsværksted', som Brandt opponerede mod. Videnskaben er spændt for en ideologisk vogn, og dem, det er mest synd for, bruges der flest ressourcer på at udforske: kvinder, fremmede, tidligere koloniserede, muslimer, jøder etc. På et mindre universitet – ikke langt fra København i vestlig retning – er alle humanistiske fag samlet i et stor-institut (et minifakultet), som bærer navnet "Institut for Kultur og Identitet". Her huses bl.a. dette universitets flagskib, dvs. største fag: Kultur- og Sprogmodestudier. Det er emblematisk!

Som vedholdende læser af universitetsopgaver igennem de sytten år, der er gået siden Brandts artikel blev publiceret, kan jeg fastslå, at rigtig mange humaniorastuderende betragter sig selv som socialkonstruktivister. Det angiver de nemlig selv i deres obligatoriske videnskabsteoretiske indledningsafsnit. Men universitetsstudenter mener – for de flestes vedkommende – ikke noget alvorligt med det. De udtrykker sig mestendels om disse videnskabsfilosofiske spørgsmål, fordi deres studiebekendtgørelser og lærere nøder dem dertil. De universitetsstuderende er på deres tidsræs gennem uddannelsesforløbet til fals for letkøbte teorier – i uddrag – og lader det være ved det. Men når det at fremføre "ifølge Foucault..." de fleste steder på Humaniora betragtes som en tilstrækkelig begrundelse for at retfærdiggøre, at dette eller hint skulle være sandt og verificeret, er det dog næppe de studerendes skyld, men derimod deres underviseres. På den anden side har det alvorlige konsekvenser, når generationer af kandidater efter endt uddannelse med akademisk etos fremturer med stålsatte 'forskningsbaserede' holdninger til mennesket og kulturen, når det forskningsbaserede grundlag er så tyndt, som ovenfor beskrevet. Og allerværst er det, når den onde cirkel sluttes, og de mest indignerede kandidater pga. deres faible for de forfordelte ansættes i stipendiestillinger for at kunne gøre fælles sag med deres tidligere undervisere.

Lad mig derfor først som en nødvendighed afmontere Socialkonstruktivismen, og dernæst indstille til en tænkning om det menneskelige subjekt, som – i modsætning til en nominalistisk forståelse – er realistisk funderet. Det første for at humaniora igen kan blive en institution for forskning, det sidste som mit bidrag til en nødvendig forståelse af det menneskelige subjekts duale karakter. Dette sidste er nødvendigt, fordi enhver forståelse af mennesket på et monistisk grundlag (herunder Socialkonstruktivismen, hvor diskursen jo står alene som subjektets konstituent) ikke fanger dette væsens fænomenologi i tilstrækkeligt omfang til at kunne redegøre

for *menneskets* (dualistiske) *kamp med sig selv* igennem det kulturforløb, det samtidig også har kæmpet med. Hvis vi føjer dette sidste til Brandts (gamle) forslag om et nyt overordnet humanioraprojekt, vil vi besidde en skabelon, som ikke alene vil kunne udgrunde en dialektisk bevægelse mellem en synkroni og en diakroni med blot en konstant og en variabel, men med en konstant, der kan variere inden for visse grænser – og en variabel. Sådan ville man kunne nærme sig en forståelse af menneskets væsen.

1.2. Refutation af Socialkonstruktivismen – 1

Det centrale i Socialkonstruktivismens antagelser er, at det menneskelige individ – det menneskelige subjekt – udgør en størrelse, der slet og ret er samfundsskabt gennem en proces, hvori Diskursen internaliseres. Diskursen, forstået som en overordnet social fællestekst om fænomenernes sande sammenhæng, 'konstruerer' på en sådan måde individet. Individet er en 'social konstruktion'. Og denne 'sociale konstruktion' 'konstruerer' så igen det sociale. Man antager, at mennesket i første instans er en *tabula rasa*, som Diskursen siden skriver på. Derved tager mennesket form efter Diskursens opskrift for blot efter denne opskrift at *diskursivere* den følgende generation af endnu ikke *diskursiverede*. Det menneskelige individ udgør derfor ret beset en tekst, der kan tale, for Socialkonstruktivismen mener i ramme alvor, at mennesket alene har tilgang til verden – og herunder sig selv – gennem diskursens koncepter. De meninger og holdninger, det enkelte menneske måtte give udtryk for, hvor inderligt det så end føler for dem, er så i realiteten slet ikke dette menneskes egne; det er blot Diskursens tekst, som arbejder i og igennem det som en strøm af *altid allerede* konstruerede tankefigurer. Det, som det menneskelige individ går og siger – eller sidder og skriver, – er blot at betragte som særskilte fragmenter af diskursen, som dette individs mentale apparat – af uransagelige årsager – i særlig høj grad har

knyttet libidinøse energier til. Det er ikke noget, individet selv har fundet på at mene, endsige mener.

Hvad der imidlertid er paradoksalt – så det grænser til det komiske, – er, at Socialkonstruktivismens ideologiske frontkæmpere netop med Socialkonstruktivismens teori som motor på alle mulige måder søger at tale Diskursen midt imod. Den diskurs, de selv er blevet formet af, og som de derfor restløst *er*, er forkert, og de kæmper for at ændre den.²

Socialkonstruktivismen falder straks sammen som teori, fordi den ikke kan forklare dette paradoks. Hvordan kan man nemlig hævde, at det menneskelige subjekt er "konstrueret" af Diskursen og samtidig hævde, at Diskursen er forkert, uhensigtsmæssig eller uretfærdig? Hvad er det for en instans i individet, som formår at sætte sig uden for den diskurs, qua hvilken det slet og ret eksisterer som subjekt – og ud fra denne instans dømme selve diskursen? Der eksisterer konkurrerende diskurser, vil socialkonstruktivisten formentlig svare. Men problemet løses ikke derved. Hvis individet sættes til at skulle vurdere, om den ene diskurs er bedre eller rigtigere end den anden, hvilken instans i individet skulle så kunne udføre denne øvelse? En tredje diskurs? Nej, for det fører til en *regressus ad infinitum*! Et menneske, der restløst er 'forfattet' som en (internaliseret) tekst, vil nødvendigvis ikke kunne (be)dømme sin 'forfatter'. Det er lige så sikkert, som at Klods-Hans ikke kender til eksistensen af H. C. Andersen. Hermed er Socialkonstruktivismens teori for så vidt falsificeret.

Men lad os for en god ordens skyld elaborere denne falsifikation i dybden. Dette kunne have den gunstige effekt, at måske nogle socialkonstruktivister ville begynde at tænke sig blot en smule om, i stedet for blot at fremture med deres trosbekendelse.

En kritisk undersøgelse af eget grundlag synes socialkonstruktivisternes bannerførere ikke selv at kunne formå. Eller også er kernen i problemet blot dette, som ovenfor omtalt, at det idiosynkratisk-politiske aspekt i virkeligheden er det vigtigste, og at den teoretiske grund, hvorpå man bygger sine 'opinioner', mest af alt fungerer som et dækkende røgslør, som kun de færreste kan se igennem. Socialkonstruktivisternes selvmodsigende tankegang fører nogen gange til morsomme hændelser,³ men for videnskaben udgør den en forhindring.

Socialkonstruktivismen tager for givet, at det alene er i kraft af sproget, at vi oplever verden, som vi gør. Den antager, at det er sprog, der giver vor verden form, og at fænomenerne derfor først opstår i det øjeblik, mennesket sætter ord på dem. Mennesket 'italesætter' sin verden, og det, der ikke er 'italesat', kan ikke erkendes.

'Italesættelsen' af det menneskelige subjekt 'konstruerer' menneskets 'identitet'. Verden er en fortælling, det menneskelige subjekt ligeså. Alt er tekst – intet er uden for teksten. Det er en nominalistisk teori, og det er en monistisk teori.

Først og fremmest er teorien konstraintuitiv. For der eksisterer jo ikke nogen diskurs uden på baggrund af de mennesker, som udsiger den. Der skal kroppe til at bære Diskursen, ellers kommer den ingen vegne! Og denne krop indeholder biologisk nedarvede kognitive dispositioner, som både sætter grænser for, hvad Diskursen kan bestå af, – og samtidig fører den mennesket til forskellige former af adfærd, som Diskursen ikke nødvendigvis har skrevet under på.

2.2. Refutation af Socialkonstruktivismen – 2

Strukturalismen havde i 1960'erne haft stor succes med at udgrunde de formelle forhold (strukturer), som gjorde sig gældende i allehånde

æstetiske produkter. Semiotikken var en del af denne bestræbelse og lykkedes med at udlede universelle principper for bl.a. narratologi, udsigelse, mytologi, mode etc., og i dette arbejde inddrog principielt ethvert kulturprodukt som empirisk materiale. Ved således at 'udvide' tekstbegræbet kunne også betydningsproduktioner, som ikke nødvendigvis var skabt af ord og bogstaver (men dog tegn), indgå i forskningen. Man ville inddrage ethvert kulturelt fænomen i betydningsanalysen; det essentielle var at udgrunde disse betydningsprodukters grundstrukturer. A. J. Greimas, Roland Barthes og Claude Lévi-Strauss huskes som de store bidragydere til analyser af den kulturelle betydningsproduktion: af grundfortællinger, af myter og af kulturel koreografi.

Eftersom trenden i akademiet var ideologikritisk, udviklede de kulturelle analyser sig imidlertid snart ud over, hvad der var belæg for at mene alene på baggrund af Strukturalismens arbejde. Kimen blev lagt til en forståelse af det sociale som en sammenhængende tekst (diskurs), en særlig (ugunstig) 'konstruktion', som lige så godt kunne have været 'konstrueret' på alle andre (heriblandt gunstige) måder.

Strukturalismen bliver således til *poststrukturalisme* derved, at man bestræber sig på at forstå det ganske samfunds indretning som et samlet semiotisk system. Menneskelige individer undertvinges den tekst, som Diskursen overskriver dem med. Samfundssystemets sprogligt mytedannende kværn iscenesætter dem gennem socialiseringsprocessen. Så da Strukturalismen først havde klargjort, hvordan den sociale kultur var fuld af eksempler på repræsentationer, som i visse versioner i højere grad hvilede på et mytologisk-æstetisk grundlag end på egentlige fakta, da manglede Ideologikritikken blot en forklaring på, hvordan det kulturelle semiotiske system var i stand til at fodre sig selv på en sådan måde, at det kunne opretholde sig som stabilt mytologiserende i den ene efter den anden af hinanden følgende generationer.

Man havde brug for en individual-psykologisk teori, som lod sig koble på teorien om samfundet som semiotisk system. Hvordan blev nemlig det enkelte individ påvirket til mere eller mindre restløst at reproducere den samfundsdiskurs, som til enhver tid eksisterede forud for individet?Psykoanalytikerens Jacques Lacans strukturalistiske genlæsning af Freuds psykoanalyse udgjorde svaret. Den ødipale konflikt var omdrejningspunktet, og en generel underliggende matrix for dette eksistentielle drama kunne udledes. Det lille barn var en tid bundet til sin mor i et symbiotisk, men sprogløst forhold. Når faderen på et tidspunkt adskilte barnet fra moderen, måtte barnet ud af skræk for sin egen tilintetgørelse (kastrationsangst) vige pladsen og kompensere for kærlighedstab ved at gøre faderen til ideal. Barnet lærte sig faderens signifiant (tegnudtryk, sprog, diskurs) og gjorde den til sin egen ved internalisering. Eftersom faderen repræsenterede den globale diskurs i intimitetens lokalitet, blev den globale diskurs således internaliseret i barnet som barnets ideal – eller overjeg. "Le fading du sujet" – subjektets udtoning – dækkede som begreb over det forhold, at det lille kropslige, men sprogløse, barn forvandlede sig til et sprogligt væsen uden anden kropslighed end en symbolsk. Det sproglige væsen kunne efter fader-signifiantens internalisering alene forstå sin egen krop (og relationen til andre kroppe) gennem den internaliserede diskurs' anvisninger. Kroppens eget autonome før-sproglige liv oplevedes af den enkelte efter den ødipale konflikts gennemspilning som slet og ret uforståelige 'symptomer'. Således ville generation efter generation i kraft af objektrelationernes virke i det intime reproducere den samlede gængse almindelige samfundsdiskurs.

På denne måde insisterede man på at forstå såvel individet som den samfundsmæssige kulturproduktion som udtryk for semiotiske struktursystemer. Individet og samfundet reduceredes for begges vedkommende til konstellationer af signifianter, tegnudtryk. Den enkeltes psykologi og samfundets æstetiske produktion gjordes hermed umiddelbart indbyrdes kompatible; de var gjort af samme stof,

og (kastrations)angsten fungerede som den drivkraft, hvormed den enkelte i hver generation koblede sit væsens karakter til Diskursen.

Denne samleteori danner grundlaget for Socialkonstruktivismens forståelse af forholdet mellem mennesket og Diskursen. Og man undgår ikke at bemærke dette særegne, at det sprogligt udpegede – Diskursen – gør mennesket fremmed over for sin egen biologiske kropslighed.

Jeg skal ikke kunne udelukke, at forskellige varianter af Socialkonstruktivismen anvender alternative forklaringer på det forhold, at Diskursen restløst reproduceres fra den ene generation til den næste, men jeg kan være sikker på, at sådanne alternative forklaringer nødvendigvis må følge en strukturel logik, som er identisk med den, der danner grundlaget i det ovenfor beskrevne. Subjektets tilbliven finder sted i en proces, hvorved det kropslige forsvinder til fordel for en diskurs, i kraft af hvilken subjektet alene kan forstå sin verden – kroppen inklusive.

Men sagen er, at teorien i udgangspunktet er forkert.

Problemet består i, at både Freud og Lacan på væsentlige områder fejlfortolkede det menneskelige væsens psykologi. De var begge så ekstatiske med hensyn til ideen om, hvordan individet til evig tid efter Ødipuskonfliktens ophør som sit eneste projekt søgte at hente kærlighed og anerkendelse hos sit tabte kærlighedsobjekt, moderen. Enhver bestræbelse, hvor progressiv den så end måtte synes, var udtryk for et regressionsønske: individet handler ene og alene for at genvinde den 'oceaniske' fuldkommenhedsfølelse, det i symbiosen med moderen var indhyllet i. Alle individets fremadrettede bestræbelser tjener i realiteten blot en underlæggende altdominerende bagudrettet bestræbelse. Progression er pr. definition regression.

Freud (og især Lacan) overser imidlertid, at det menneskelige individ de facto følger to forskellige spor, et mod progression og et mod regression, og at det første spor ikke nødvendigvis (blot på en sofistikeret vis) fører mod det andet spors mål. Enhver, der gennem længere tid har iagttaget børns adfærd, ved, at børn ikke alene virker for at hente anerkendelse, kærlighed og accept – altså for at tilfredsstille Den Anden. Børn handler ligeledes ud af ren og skær nysgerrighed uden anden bestræbelse end for at tilfredsstille netop denne. Ligeså tumler børn sig rundt i leg uden andet formål end at føle sig godt tilpas derved. Der er jo ingen anerkendelse i at gynge på en gynge, når ingen ser på det. Men børnene gør det alligevel.

Den regressive drift og den progressive drift arbejder side om side i individet. Den regressive søger anerkendelse og kærlighed ved individets diskursbaserede Jeg-promovering, og den progressive søger at tilfredsstille det Mig, som er nysgerrigt – interesseløst interesseret –, går uhildet til verden og dyrker nydelsen ved blot at være til.

Det er individuelt, hvor meget henholdsvis den ene og den anden af de to hersker i den enkeltes mentale økonomi, men de hersker altid begge to. Hvis fx en forsker sætter sig for at skrive doktordisputats, aktiveres såvel den regressive som den progressive drift. Ingen ville kunne mobilisere kræfter til et sådant arbejde, hvis ikke han efterfølgende måtte sætte sit navn på afhandlingen. Udsigten til en Jeg-promovering gennem udgivelse og den anerkendelse, der følger deraf, er formentlig nødvendig for at kunne udføre et arbejde af den kaliber. Omvendt kræver disputatsarbejdet i høj grad, at forskeren er voldsomt interesseret i at gennemudforske et aspekt af virkeligheden uden nødvendigvis at hente anerkendelse imens.⁴ Ellers kan han umuligt stå distancen.

3. Anekdote

Når det alligevel i stigende grad synes som om mennesket i vor tid er voldsomt diskursstyret, skal man ikke søge efter årsagen i selve menneskets væsen. Derimod er de sociokulturelle omstændigheder, hvorunder mennesket lever, i vor tid radikalt anderledes, end de nogensinde før har været.

Som bekendt begyndte mange iagttagere at observere et radikalt skift i socialitetens indretning omkring 1980'erne, da begrebet om Det Postmoderne introduceredes. De såkaldt Store Fortællinger var 'døde', og enhver måtte nu skabe sin egen 'lille fortælling'. Mennesket blev frisat fra tidligere nødvendige forhold, men blev til gengæld overgivet til en omsiggribende æstetisk baseret 'hyperrealitet'. Samtidig begyndte sociologer at foreslå, at det tidligere så fremtrædende og stabiliserende overjeg i individets psykologi ikke længere havde nogen klar fremtrædelsesform; det var kun vagt aftegnet, det var changerende, og individet oplevede som følge heraf en kronisk lurende tomhedsforfølelse. Den narcissistiske socialisationstype erstattede den tidligere overjeggstyrede type, og individer af denne nye tid var prægede af tvangsmæssigt og hele tiden at måtte spejle sig i deres omgivelser anerkendende blik i angst for – uden denne spejling – at skulle opleve deres egen tilintetgørende udtømming. Der eksisterede ikke længere faste pejlingsmærker i identitetsdannelsen. Men der eksisterede voldsomt meget identitetsprofilering. Det er så endt med, at de fleste af os profilerer vores identitet på Internettet.

Den tilstand er i dag så almindelig, at de fleste ikke ænser det. Og kun i sine mest lidelsesfulde stunder vedstår nogen, at det er sådan, det forholder sig. Hvor humaniorastuderende på universiteterne stadig i 1980'erne betragtede den omsiggribende æstetisering af det værende med skepsis, da synes tværtimod en anti-kritisk trend i visse humanistiske studier i dag at tilskynde til dette at udvikle

kompetencer til at skabe æstetiske eksistens-produkter. Man uddanner sig i strategisk kommunikation, som branding-ekspert eller til storytelling-terapeut osv. Det kan så være, hvad det være vil, men den unge generation af velbegavede er så lidet reflekteret over tilstanden, at den restløst og ukritisk indskriver sig selv i disse nye *ad hoc*-narrativer, som den selv konstruerer. Langt hen ad vejen er det unge mennesker, som både er driftige og idéfyldte, og hvis det efter endt uddannelse lykkes dem at finde arbejde i oplevelses-økonomien, så kan der også være penge i det. Omkostningen er så imidlertid denne, at hvis ikke den enkelte til stadighed mestrer at holde en meget høj kadence, både med hensyn til at producere værens-æstetik og til at tage denne til sig som en form at eksistere i, da truer for alvor intetheden, og resignation og depression sætter ind. Ude af diskursen er man alligevel intet?

Jo!

4. *Det duale menneskelige subjekt, realistisk set*

Socialkonstruktivismen anskuer det humane subjekt som monistisk, men begår altså en fejl derved. Hvis Mennesket kun er én ting, og både det selv med samt dets relation til andre mennesker udspringer af denne ene ting – in casu Diskursen – hvordan skal det så nogensinde kunne bryde ud af sprogtegnenes apriorisk definerede indelukke?

Også andre strømninger i humaniora anskuer ligeledes det menneskelige subjekt som et nominalistisk-monistisk fænomen, blot følgende andre teoretikere, men gør sig i kraft af dette forhold skyldig i de samme fejltagelser, som Socialkonstruktivismen gør. De, der bruger Wittgenstein som dække, mener at menneskets sociale liv udgør et 'sprogspil', og at den, der udsiger de gloser, som vinder flest tilhængere, vinder retten (magten) til at definere, og definerer

derved, hvad der er sandt og falsk – og dette uden at medtænke, om udsagnet nu også kan stå for en videre prøvelse. Dette er Richard Rorty bannerfører for. Stanley Fish er galionsfigur for en tekstanalysepraksis, hvori præmissen er, at tekstens mening helt og aldeles defineres af hin enkelte, som realiserer den ved læsning, og at ingen kan hævde, at én given individuel forståelse af teksten skulle være rigtigere end alle andre individuelle forståelser af den. For Dekonstruktivismen eksisterer ingen ting uden for teksten, heller ikke det menneskelige subjekt. Men de nominalistisk-monistiske anskuelser, som ikke direkte indgår i Socialkonstruktivismens arsenal, lider ikke desto mindre under samme problem, som Socialkonstruktivismen gør. Når mennesket kun er én ting; en 'diskursiv enhed', en 'spiller' eller en 'magthungrende retorik', da opstår problemet med, at mennesket logisk set forvandles til blot at udgøre en brik i et på forhånd defineret socialt felt, som det ikke kan transcendere.

Problemet ved disse nominalistisk-monistiske teorier er, at kroppen mangler. Man tager ikke højde for, at der dog må være kroppe forbundet med de diskurser, sprogspil eller retoriske blomster, der er i omløb. Mennesker mødes som forudsætning for at udveksling af dem kan foregå, og når mennesker mødes, opstår mange andre ting end lige ordveksling. Sød musik, fx, og den har med kroppen at gøre og får os til at danse. Det kunne ske, at måske vore biologiske kroppe allerede derved undviger Diskursens forskrifter og begynder at handle på egen hånd.

Det er derfor forståeligt (og var på en måde tiltrængt), at de amerikanske 'kogni-lingvister' nu alle syntes at ville promovere begrebet om *embodiment*, som tillagde kroppen en helt afgørende betydning som fundament for såvel virkelighedsopfattelse, tankegestaltning som sprogudøvelse. Ud ad samme spor vil det måske ad åre vise sig, om ikke også det menneskelige subjekt tillige gestalter former som fx køn, liv og andre generiske former, uden at der er nogen diskurs

involveret i formgivningen.

Problemet med denne nye skole var blot, at man også her fornægtede dualismen, idet man i sin henrykkelse over at have fundet *the body in the mind* samtidig kom til at placere *the mind in the body*, eller rettere kom man til at udforme en kiastisk båndsløjfe: *the body is the mind, and the mind is the body*. Altså endnu en monistisk fænomenologi, som i modsætning til den allerede omtalte mente, at mennesket var krop og kun krop. Descartes måtte så endelig forlades, mente man. 'Descartes' Error', Descartes' fejtagelse, gik ud på, at vi angiveligt skulle havde en ånd, som vi kunne tænke med, og 'derfor var'. Kogni-lingvisterne kunne nu 'bevise', at kroppen var altings ophav og strøg derfor Ånden, som var blevet overflødig.

Problemet er så her, at Ånden mangler! Man står tilbage med en krops-monisme.

4. Gensyn med Descartes

Der er ingen vej uden om Descartes. At man i moderne tid har været så forhippet på af få ham afmonteret, beror formodentlig på det forhold, at forestillingen om, at mennesket skulle kunne have en ånd, betragtedes som en reminiscens fra en tid, da mennesket betragtedes som Guds kreation, og Ånden skulle forstås som et resultat af Guds lungekapacitet. Som Adam, der af det immaterielle pustes op i ét åndedrag af sin skaber.

Men dette rækker ikke til en afvisning af, at mennesket ejer en instans, som er kvalitativt forskellig fra den krop, der er dens bærer. Og denne instans behøver ikke nogen religion for at kunne erkendes.

Lad os derfor i mangel af bedre (og med Descartes) blot kalde denne instans *Res Cogitans*, Den Tænkende Ting, og lade religionen ligge. Og lad os i samme moment fastslå, at denne Tænkende Ting ikke eksisterer uafhængigt af kroppen og derfor heller ikke kan eksistere efter kroppens død. Når kroppen dør, dør også Den Tænkende Ting. Men så længe kroppen lever, gør Den Tænkende Ting det også, og den er kvalitativt anderledes end den krop, der bærer den. Den skeptiske må her betænke, at selvom kroppen er Den Tænkende Tings forudsætning, da kan denne Tænkende Ting også beherske kroppen; dette i så høj grad, at den intentionelt kan vælge at afslutte kroppens liv (hvorved den selvfølgelig også selv forsvinder). Dette er forudsætningen for, at vi kan eksistere som fornuftsvæsener!

Der vil være dem, der stadig vil mene, selv under de profane omdefinitioner af Ånden som ovenfor foreslået, at Den Tænkende Ting dog stadig er et metafysisk tankeeksperiment, som ikke kan bevises (eller blot fremvises) – og derfor må afvises. Men hertil er blot at sige, at uden eksistensen af en sådan størrelse ville mennesket ikke kunne have en fri vilje, ikke kunne fornægte sine egne livsbetingelser osv. Det ville være uden muligheder for etisk handlen. 'Tingen' kan beskrives objektivt som kvalitativt forskellig fra den krop, som er dens forudsætning, og den har bestemte måder at fungere på, som er intersubjektivt anerkendte.

Lad os fremføre følgende hypotese om det menneskelige duale subjekts væsen:

Den biologiske krop er selvsagt fænomenets absolutte forudsætning. Det kan man konstatere ved at følge dem, som i vor hektiske tidsalder i så høj grad følger den diskursdeterminerede begærmekanisme, at de oplever at ende i en tilstand, hvori deres gøren og laden fører dem til et tankemyldrende sammenbrud.

De går til mindfulness-meditation. Her skal man lære at sidde stille, tænke på ingenting og fokusere umiddelbart på det, der foregår i øjeblikket. Man skal lære at være absolut til stede her og nu. Men hvad skulle det så hjælpe?

Klienten skal finde sit Mig frem. Jeg'et skal ignoreres. Når den mediterende sidder helt stille, lukker sine øjne og fokuserer på sit åndedræt, vil han umiddelbart erfare, at ukontrollerbare tanker kører rundt i hovedet på ham – og det i højere grad, end når han ikke mediterer. Øvelsen går da ud på at lære at lade tankerne passere, uden at gå ind i dem; at betragte tankerne som uvedkommende. Det skulle være svært, men det lykkes for nogle. I takt med at subjektet således kobler sine tanker fra, begynder sansningen af kroppen at blive det væsentligste bevidsthedsindhold. Proprioceptionen (sansningen af egen krop) bliver forøget, taktiliteten (sansen for berøring) forfines, og den kinæstetiske sans (sansen for muskulær aktivitet) afslører, hvilke tanker som afleder ufrivillig kropsaktivitet, og som derfor også – momentant – må forlades. Med tiden fører meditationen til, at den mediterende formår at fokusere så meget på sansningen, at tankerne helt ophører. Da er diskursbindingen midlertidigt suspenderet, Jeg'et er fraværende, men Mig'et er helt præsente.⁵ Det er en ren værenstilstand.

Med denne tilstand som udgangspunkt vil den enkelte erfare, at han vitterligt ikke er skrevet ind i en diskurs, som determinerer ham. Han er fri til at vælge, hvad han vil, og hvad han ikke vil. Han kan vende tilbage til sit diskursive Jeg, hvis han vil, men han kan også lade være. Mig'et spiller nu pludselig med på ny i individets mentale økonomi, og Mig'et er ikke nogen social konstruktion.

Kernen i subjektet er dette Mig. Men subjektet retter som bekendt ikke hele tiden sin opmærksomhed mod kroppens auto-sensationer alene. I en ikke-meditativ tilstand retter det tillige sine sansorganer mod sin omverden, således at Min verden toner frem. Heri er Mig'et

også til stede, men subjektet oplever tillige en gestaltning af andre levende væsener og af tingslige objekter, af intentioner og kausaliteter og af tiden som en konsekvens af væsenernes og objekternes bevægelse i rum. Ud af denne gestaltning opstår da Den Tænkende Ting, som fra et tidløst og ophøjet perspektiv monitorerer og evaluerer det ganske scenarium. Nødvendigtvis uden for tiden for at kunne fastholde det, der forløber i tid. Mig'et, som ikke kender til tid, udgør den nødvendige forankring for Den Tænkende Tings evne til at placere sig sådan. Som momentant ikke handlende, og med en Tænkende Tings tankegang, der sætter sig ud over det tidsligt konkrete, er Mig'et garanten for, at ikke verden som sådan bliver abstrakt for mig (som ved psykose), men at jeg oplever, at jeg tænker abstrakte tanker om en konkret verden.

Jeg'et, som jeg benytter mig af, når jeg konfronteres med andre mennesker, er af en noget mere labil karakter, end mit Mig er. Måske mest at betragte som en vifte af persona-typer, jeg påtager mig (af konventionelle årsager) i forskellige situationer. Disse er rigtignok for en stor dels vedkommende diskursbestemte, men det står mig hypotetisk set frit at vælge mig en fremtrædelsesform blandt en næsten uendelige mængde mulige, og det er mig også muligt (med Den Tænkende Ting) at reflektere over, hvilken jeg foretrækker, og over, at jeg måske slet ikke foretrækker nogen, men blot foretrækker at optræde så uprætentios som muligt.

Den Tænkende Ting udgør det nødvendige bindeled mellem Mig'ets konstans og Jeg'ets flimrende fremtrædelsesformer, og det er Den Tænkende Ting, som løbende evaluerer forholdet mellem Mig og Jeg. Det er hverken Mig'et eller Jeg'et forundt at kunne foretage denne øvelse.

Indsigter, som den monistisk diskursdeterminerede erkendelsestradition har tilvejebragt, skal selvfølgelig ikke hældes ud med badevandet.

Det er uden for enhver tvivl, at vi som menneskelige subjekter er under indflydelse af diskursers deontiske logik, og at det for nogle gælder, at de bliver næsten sammenflydende dermed. Den monistisk kropsdeterminerede ditto må krediteres for dens tilvejebringelse af indsigt i, hvorledes vor kropslige forankring i verden afstedkommer vore tankers bestemte og afgrænsede måder at formes på. Men ingen af dem formår at beskrive det menneskelige subjekt, som det egentlig er. Kroppens væren i verden er en forudsætning for, at subjektet kan opstå, og sansningen af kroppen er en forudsætning for, at den bevidsthed og senere selvbevidsthed, som subjektet udvikler, ikke forekommer at være frit svævende, men derimod at tilhøre netop det subjekt, som udvikler dem. Med bevidsthedens fordobling til selvbevidsthed udvikles Den Tænkende Ting, i kraft af hvilken idéer fødes og fastholdes, evalueres og forkastes, for at nye idéer kan opstå. Idéer er ikke sproglige fænomener, men kan formidles via sprog, som subjektets Tænkende Ting i en situationelt given tegnpragmatik lader en tilbørlig Jeg-formation udsige. Det siger sig selv, at idéer opstår på baggrund af det konkret levede liv, og at erfaring – akkumuleret hukommelse – skærper subjektets evne til abstrakt tænkning og til at kunne generalisere. Men idéen som abstrakt fænomen tilhører Den Tænkende Ting. Visse idéer henter følelsesmæssig valør fra Mig'ets sansesyntese, andre gør ikke, og visse idéer henter næring fra idéer, som tænkes af Andre og kommunikeres i diskurser, som omsættes til tanker. Jeg'et er i realiteten blot Den Tænkende Tings måde at fremstille Mig'et på under varierende pragmatiske forhold. Jeg'et udgør således ikke nogen selvstændig størrelse, men er blot et udtryk for Den Tænkende Tings pragmatiske strategi.

5. Tingenes nye tilstand

Vi besidder nu en skitse af det menneskelige subjekts indretning, som vil kunne bidrage til en realistisk forståelse af det menneskelige

væsen. Herunder dets muligheder og begrænsninger. Denne skitse vil kunne danne fundament i en humanistisk forskning, som vi indledningsvis opridsede den. Matricen for de humanistiske videnskabers bestræbelser vil således foranledige studier i subjekt-manifestationer langs en diakron akse, med henblik på en synkronisk forståelse af subjektet. Dette ikke mindst for at udgrunde, om mennesket som fornuftsvæsen kan nå at frigøre sig fra sit dyriske underlag i tilstrækkelig grad til – inden det er for sent – at kunne sikre sin egen arts overlevelse.

*Tidligere ekstern lektor ved Københavns Universitet,
Aarhus Universitet og Roskilde Universitet,
nu selvstændig. knap@outlook.com*

Referencer

Brandt, Per Aage. 1997. Hvad er (der i vejen med) Humaniora? Forslag til reorganisering af humanistisk videnskab og dens institutioner. Tidsskriftet Kritik 125/126.

Noter

- 1 Dette begreb tilskrives Frederik Stjernfelt.
- 2 Den patriarkalske diskurs har medført en betydelig underrepræsentation af kvinder i organisationsbestyrelser. Derfor må der indføres kvotesystemer, så kvinder får forrang for mænd, indtil en lige kønsfordeling er opnået. Organisationerne har angiveligt brug for dette kvindelige islæt! Men hvis kønnet er en "social konstruktion", er det vel hovedløst. Det hhv. feminine og maskuline er da blot udtryk for diskursens skriverier og ikke et spørgsmål om biologi. Man kunne da ende med en bestyrelse

fuld af maskuline kvinder og feminine mænd. Skulle man så ret beset ikke hellere underkaste bestyrelseskandidater et diskurstjek for at sikre sig, at den rette blanding af femininitet og maskulinitet var til stede, i stedet for at fokusere på, om det er biologiske mænd eller kvinder, man ansætter?

- 3 I kampen for ligestilling og i protest over at kvinders bryster er blevet 'italesat' som seksualobjekter deltog en lille gruppe af akademiske feminister i en event i en kendt dansk svømmehal med den hensigt at gen-'italesætte' denne del af den kvindelige krop som ikke-seksuel ved at insistere på at bade med bar overkrop, som mændene gør. De akademiske feminister holdt sig imidlertid ikke tilbage med at kalde det 'sexistisk', da en programvært på dansk TV på et senere tidspunkt fik kvindelige modeller til at fremvise disse attributter i et debatprogram.
- 4 Milena Penkowa synes i sit disputatsarbejde at have været drevet af den regressive trang til anerkendelse og Jeg-promovering alene, men hun er ikke kommet heldig af sted med det. Arbejdet har ingen værdi, når ikke nysgerrigheden har været en væsentlig faktor i processen. Da afsløres hele forehavendet som præntion.
- 5 Hvis en læser skulle betvivle, at man kan tænke på ingenting og samtidig være vågen (dvs. ikke forsvinde derved), bør han blot betænke, at det faktisk er tilfældet for alle, der 'falder i staver'.